

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

АФАНАСЬЄВА Мар'яна Володимирівна

УДК 342. 84 (477)

**ВИБОРЧА ІНЖЕНЕРІЯ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2015

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
БАРАБАШ Юрій Григорович,
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого,
проректор з навчальної роботи;

доктор юридичних наук, професор
МЯЛОВИЦЬКА Ніна Анатоліївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного права
юридичного факультету;

доктор юридичних наук, професор
БИСАГА Юрій Михайлович,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства

Захист відбудеться «___» _____ 2015 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

Актуальність теми. У сучасних умовах політико-правові явища та процеси є надто складними, щоб для їх дослідження обмежуватися власне юридичними методологічними засобами. Завдання їх всебічного аналізу успішно можна вирішити за допомогою міждисциплінарного методологічного інструментарію, придатного для здійснення сучасних політико-правових досліджень. У вітчизняній конституційно-правовій науці процес осмислення нових методологічних підходів до аналізу та перетворення політико-правової реальності відбувається дещо повільніше, ніж у зарубіжній. Конституційній науці не вистачає конкретності та практичності, в її методологічному арсеналі переважає загальний теоретичний підхід, який не є достатнім для ефективного вирішення конкретних проблем та поступового прагматичного конструювання сучасного політико-правового простору та його елементів. Використання конституційним правом методологічного інструментарію інших наук, особливо тих, що межують із цією галуззю, сприяє більш глибокому з'ясуванню внутрішньої природи конституційно-правових явищ та процесів, закономірностей їхньої організації та розвитку і підвищенню якості наукових досліджень у цілому.

Переконливим прикладом міждисциплінарного методологічного запозичення конституційно-правовою наукою є соціоінженерний підхід, застосування якого при аналізові виборчої сфери має предметне вираження у виборчій інженерії – діяльності щодо цілеспрямованого конструювання елементів виборчої системи та правових технологій виборчого процесу.

Наявність у конституційно-правовій практиці, особливо останніх років, такого явища як виборча інженерія, є очевидним, і наукове питання про його існування змінюється необхідністю наукового дослідження та обґрунтування. До теперішнього часу дослідниками лише вказувалося на необхідність звертання до вивчення виборчої інженерії, але системного аналізу до теперішнього часу здійснено не було. В юридичній науковій літературі з'являються розрізнені за тематикою та змістом роботи, присвячені тим або іншим аспектам виборчої інженерії як феномену, але їх особливістю є те, що теоретичний аналіз, здійснюваний у їхніх рамках, спрямовано на вирішення хоч і важливих, але окремих наукових завдань. Науковій ідентифікації виборчої інженерії не сприяє також значний масив неупорядкованої інформації виборчої практики та кулуарний, непублічний характер процесу розробки виборчого законодавства.

Огляд наукових праць підтверджує наявність інтересу до соціоінженерного підходу та виборчої інженерії представників соціології, політології та юриспруденції, що обумовлено характером та змістом предмета дослідження, його міждисциплінарним характером. Свої позиції

із цього приводу висловлювали вітчизняні та зарубіжні вчені: Е. Аннерс, Г. Антонюк, В. Ачкасова, В. Бебик, В. Бобров, Є. Волков, Л. Володіна, К. Гагаєва, О. Гастев, Г. Голосов, М. Каміньський, М. Кіт, Ю. Ключковський, В. Коматовський, В. Курбатов, О. Курбатова, В. Луков, П. Норріс, М. Орзіх, О. Петров, К. Поппер, В. Полторак, Ю. Резнік, М. Савчин, Дж. Сарторі, Н. Стефанов, С. Устіменко, Ф. Хайек, А. Черненко, Р. Чупрін, Ю. Шведа, Й. Шумпетер, О. Юсупов та інші вчені. Їхні дослідження стали теоретичною базою для формування в науці конституційного права нового соціоінженерного напрямку. Втім, питання теоретико-методологічних засад та конституційно-правового забезпечення виборчої інженерії в Україні у вітчизняній науці конституційного права ще не досліджувалися.

Відсутність належної науково-теоретичної розробки та необхідність впровадження методологічного інструментарію виборчої інженерії у конституційно-правову дійсність зумовлюють актуальність і нагальну теоретичну та практичну потребу комплексного наукового аналізу цього феномену, розкриття його сутності, змісту, структури та технологій практичної реалізації. Наведене дає підстави зробити висновок щодо наукової новизни та доцільності дисертаційного дослідження для розвитку вітчизняної конституційно-правової науки та практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в рамках плану наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970). Дисертація виконана як розділ науково-дослідної роботи кафедри конституційного права за темою «Конституційна модернізація та реформування в Україні».

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення науково-практичного напрямку – виборча інженерія, з урахуванням вітчизняної конституційно-правової практики.

Визначена мета зумовила постановку та вирішення таких задач:

розкрити зміст та генезис міждисциплінарного поняття «виборча інженерія»;

надати конституційно-правову характеристику виборчої інженерії та запропонувати її визначення;

висвітлити гносеологічні витоки формування виборчої інженерії;

обґрунтувати необхідність застосування поняття «виборча інженерія» у конституційному праві;

розкрити специфіку та обґрунтувати доцільність використання соціоінженерного підходу до політико-правової сфери;

визначити структуру та технологію виборчої інженерії;

надати конституційно-правову характеристику телеологічної та конструктивної складових технології виборчої інженерії;

розкрити конституційно-правову природу прогностичної та результативної складової технології виборчої інженерії;

визначити поняття та розкрити зміст виборчої системи як об'єкта виборчої інженерії;

сформулювати критерії та позначити межі конституційно-правового конструювання виборчої системи;

надати характеристику конституційно-правового конструювання технології встановлення результатів виборів;

охарактеризувати варіанти розподілу представницьких мандатів за принципом більшості, пропорції, преференції, консенсусу та їх модифікації;

змодельовати пропорційний розподіл представницьких мандатів щодо вітчизняних виборчих процесів з використанням методів квот та дільників і правил вторинного розподілу;

надати системну характеристику юридичної природи зловживання повноваженнями владного характеру як прояву суб'єктивізму у виборчій інженерії;

визначити об'єктивні та суб'єктивні детермінанти зловживання правом у межах виборчої інженерії та виокремити правові засоби їх мінімізації;

проаналізувати практику призначення виборів до органів публічної влади з підстав політичної доцільності;

запропонувати законодавчі гарантії забезпечення обов'язковості призначення та періодичності проведення виборів у строки, встановлені Конституцією та законами;

сформулювати критерії конституційно-правового конструювання територіальної організації виборів;

визначити шляхи подолання проявів джеррімендерінгу.

Об'єктом дослідження є виборча інженерія як правове явище.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та конституційно-правове забезпечення виборчої інженерії в Україні.

Методи дослідження. У процесі наукового дослідження використано низку методів, які за частотою застосування та ступенем узагальнення даних про об'єкт пізнання можна класифікувати на філософські (діалектичний, метафізичний, логічний), загальнонаукові (антропологічний, аксіологічний, історичний, системний, структурно-функціональний, синергетичний, герменевтичний, біхевіористичний, інструментальний, моделювання, кібернетичний, математичний, статистичний) та спеціальні (соціоінженерний, соціологічний, порівняльно-правовий і догматичний).

Філософські методи пізнання використано при науковому аналізові усіх розділів дисертаційного дослідження. Діалектичний метод сприяв характеристиці загальних закономірностей виникнення, становлення та розвитку виборчої інженерії, виборчої системи та процесу (р.р. 1–4). Метафізичний метод дав можливість виокремити та констатувати наявність

і самодостатність серед інших політико-правових явищ такого феномену, як виборча інженерія (р.р. 1–4). Логічний метод (його основні прийоми: аналіз, синтез, індукція, дедукція) застосовано при виокремленні критеріїв конституційно-правового конструювання виборчої системи та процесу, оцінки ефективності впливу виборчого законодавства на суспільні відносини, критеріїв справедливої територіальної організації виборів (р.р. 1–4). Через застосування методу сходження від простого до складного здійснено аналіз виборчої інженерії, який розпочинається з визначення дефініції, а потім вивчаються структура, технологія реалізації, як більш складні характеристики (п.п. 1.1, р. 2, п.п. 3.1, 4.3). Антропологічний метод знайшов своє застосування при аналізові телеологічної спрямованості виборчої інженерії та ефективності виборчого права через критерій реалізованості політичних прав і свобод громадян (п.п. 2.1, 4.1). Аксиологічний метод використано для проникнення у сутність таких політико-правових цінностей як справедливість, рівність, свобода тощо, які мають значення для дослідження конституційно-правової природи конструювання виборчої системи та процесу і ціннісної позиції суб'єкта виборчої інженерії (п.п. 1.1, р. 2, п.п. 3.1, 4.1). При дослідженні генезису науково-практичної парадигми виборчої інженерії використано історичний метод, який також став основним при характеристиці реформування виборчого законодавства (п.п. 1.2, 4.2.). Інструментарій системного та структурно-функціонального методів застосовано до пізнання виборчої системи як цілісної сукупності взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, функціонального призначення кожного елемента, до аналізу взаємодії виборчої системи з політичною, партійною системами (р. 3). Сенергетичний метод використано при розкритті характеру зв'язків між елементами виборчої системи та описові територіальної та часової складових виборчого процесу, які тяжіють до самоорганізації, та появи таких властивостей, що не прогнозувалися суб'єктом при їх конституційно-правовому конструюванні (р. 3, п.п. 4.2, 4.3). Герменевтичний метод забезпечив вірне трактування та розуміння сенсу текстів правових актів із питань законотворчості, організації та проведення виборів (р.р. 2–4). Біхевіористичний метод дозволив визначити та описати реальні причини політичної поведінки та орієнтацій суб'єктів виборчої інженерії та виборчого процесу, їх нерідко суб'єктивістський характер (р. 4). Інструментальний метод надав можливість з'ясувати доцільність та функціональну придатність використання тих чи інших правових інструментів та технологій майбутньої виборчої системи та виборчого процесу (п.п. 1.2, 2.1, 3.2, 4.2, 4.3). Важливе практично-перетворювальне значення мав метод моделювання щодо побудови моделей оптимальної та ефективної виборчої системи, моделювання результатів вітчизняних виборів з використанням різних технологій встановлення результату. Він дав можливість розкрити закономірності розвитку виборчої системи та процесу.

Крім того, цей метод використано при дослідженні доцільності застосування імітаційного моделювання у межах виборчої інженерії. За допомогою методу моделювання розроблено проекти конституційно-правових актів, спрямованих на конституційно-правове забезпечення виборчої інженерії (п. 2.1, р. 3, додатки А–Л). Пізнавальні ресурси кібернетичного методу сприяли визначенню можливості сучасних комп'ютерних технологій разом з використанням складних баз даних виборців при встановленні меж виборчих округів, а також значення та ролі спеціального аналітичного програмного забезпечення «Вибори» у проведенні демократичних прозорих виборів (п.п. 3.2, 4.3), проведення відеоспостереження за голосуванням за допомогою системи веб-камер та передання відеозображення через Інтернет (п. 2.1). Математичний метод застосовано при розрахунку результатів виборів за різними формулами пропорційного розподілу мандатів та встановленні відповідних закономірностей виборчої інженерії (п. 3.2). Статистичний метод дозволив охарактеризувати особливості виборчих процесів із чергових виборів народних депутатів України 1998, 2002, 2006, 2012 рр. та позачергових парламентських виборів 2007 р., а також чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим 2006 та 2010 рр., зокрема визначити кількість виборців у виборчих округах, кількість зареєстрованих кандидатів на парламентських виборах, навести аналітичні дані результатів виборів та відповідно партійного структурування парламенту та представницького органу автономії (р. 3). Крім того, при аналізові міноритарного критерію територіальної організації виборів використано статистичні дані перепису населення України (п. 4.3). Соціоінженерний метод дозволив вивчити мотивацію суб'єктів виборчої інженерії до постановки політико-правових завдань та знаходження оптимальних правових засобів їх вирішення, виявити рівень реального впливу науки конституційного права на законотворчість, підвищити ефективність конституційно-правового регулювання виборчих відносин (п. 1.3, р. 2, п.п. 3.2, 4.2, 4.3). Соціологічний метод сприяв аналізові перспективного виборчого законодавства та супровідних документів до законопроектів про вибори, які дозволили уточнити зміст актуалізованих потреб та інтересів різних соціальних груп (р.р. 2–3). Порівняно-правовий метод дозволив здійснити аналіз досвіду Швейцарії, Німеччини та Російської Федерації в інституційній організації процесу оцінки ефективності впливу законодавства, який може бути корисним для України (п. 2.2), а також досвід зарубіжних країн в територіальній організації виборів (Польща, Угорщина, Швейцарія, Ірландія, Німеччина, Албанія, Мальта та ін.), а також із питань забезпечення участі національних меншин у голосуванні через варіанти позитивного джеррімендерінгу (Франція, Сполучені Штати Америки, Хорватія) (п. 4.3). Догматичний метод дозволив викласти чинні норми конституційно-правового законодавства, з'ясувати і коментувати їх

зміст, визначаючи значення окремих термінів, зокрема, щодо технологічних складових виборчої інженерії та виборчого процесу (р.р. 2–4).

Теоретичну основу дисертації, окрім праць названих вітчизняних та зарубіжних вчених, становлять праці українських юристів та політологів: М. Баймуратова, Ю. Барабаша, Ю. Бисаги, А. Георгіци, В. Журавського, С. Ківалова, М. Козюбри, В. Колісника, А. Крусян, О. Марцеляка, Н. Мішина, Н. Мяловицької, П. Рабіновича, А. Романюка, М. Рябця, М. Ставнійчук, О. Фрицького, В. Шаповала, Ю. Шведа, Ю. Шемшученка, Н. Шукліної та ін. і напрацювання зарубіжних вчених: В. Ачкасова, М. Баглая, М. Бондаря, К. Боун, М. Васіліка, М. Вершиніна, М. Галлахер, В. Горбунова, Б. Гризлова, А. Джагаряна, Д. Айткена, О. Зінов'єва, О. Іванченка, А. Керімова, С. Кременецького, М. Лавер, Д. Ламбер, В. Лапасової, А. Лійпхат, Е. Лейкман, Х.-Й. Леше, А. Любарєва, П. Майер, А. Мішина, А. Пруднікова, В. Панкратова, О. Плієвої, І. Поляшової, О. Постнікова, В. Рижкова, К. Скосаренко, О. Сунцова, Р. Таагепера, Д. Фаррелл, М. Шугарт та ін.

Нормативну основу дослідження становлять міжнародні правові документи, законодавство України і законодавства зарубіжних країн.

Емпіричну основу дослідження формують праці юридичної, філософської і політологічної наук, представлені монографічними роботами, навчальними посібниками, матеріали преси, Інтернет-ресурсів, виборча практика, статистичні відомості.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою, першим вітчизняним монографічним конституційно-правовим дослідженням виборчої інженерії в Україні, спрямованим на визначення теоретико-методологічних засад зазначеного феномену, удосконалення його конституційно-правового забезпечення шляхом внесення науково обґрунтованих пропозицій та формулювання нових правових конструкцій.

Новизна дослідження міститься у таких конкретних результатах, висновках і пропозиціях, що виносяться на захист:

уперше:

запропоновано визначення виборчої інженерії як цілеспрямованої, раціональної, науково та прагматично обґрунтованої діяльності з конституційно-правового конструювання виборчої системи та технологій виборчого процесу з метою отримання заданого політико-правового результату;

визначено гносеологічні витoki виборчої інженерії, теоретико-методологічні напрями, завдяки яким сформувалася її науково-практична парадигма;

обґрунтовано застосування соціоінженерного підходу до пізнання та перетворення політико-правової сфери;

розкрито сутність виборчої інженерії як складної конституційно-правової діяльності та представлено її структуру;

визначено та розкрито технологію виборчої інженерії, яку утворюють телеологічна, конструктивна, прогностична та результативна складові;

запропоновано телеологічний та технологічний критерії оцінки ефективності виборчого законодавства та його впливу на політико-правову дійсність;

сформульовано заперечення традиційного розуміння поняття виборчої системи у широкому та вузькому значенні;

запропоновано закріплення у виборчому законодавстві принципу неприпустимості зловживання правом;

удосконалено:

структуру супровідного пояснювального документа до законопроектів у частині розширення та конкретизації його положень;

визначення правової технології у контексті конституційно-правового конструювання як сукупності правових інструментів, цілеспрямованого впливу на суспільні відносини та діяльність із їх втілення у практику;

характеристику категорії ефективності законодавства з точки зору виборчої інженерії як оцінки ефективності законодавчого впливу на політико-правові відносини;

визначення виборчої системи як об'єкта виборчої інженерії через сукупність відносно самостійних, але взаємообумовлених та взаємодіючих у межах виборчого процесу, конституційно-правових технологій балотування кандидатів на виборні посади, голосування виборців, встановлення результату виборів;

твердження про необхідність визначення критеріїв оцінки виборчої системи, зокрема, легальності, легітимності, телеологічності та технологічності;

положення про правову природу зловживання повноваженнями владного характеру через сукупність елементів: «потреба – інтерес – неправова мета – намір – правовий засіб – формально правова поведінка – неправовий результат»;

критерії законодавчого конструювання територіальної організації виборів: кількісний, географічний, адміністративно-територіальний, суб'єктний, часовий (динамічний), методологічний, міноритарний;

набули подальшого розвитку:

пропозиції щодо процедури проведення експертиз законопроектів;

пропозиція щодо змістовних положень висновку головного комітету Верховної Ради України з підготовки та попереднього розгляду законопроекту про доцільність його включення до порядку денного сесії парламенту;

рекомендація щодо впровадження у процес розробки виборчого законодавства такого способу перспективної оцінки ефективності законодавчого впливу, як імітаційне моделювання;

рекомендація щодо впровадження правового моніторингу як самостійного напрямку державної діяльності;

положення про наслідки використання різних технологій встановлення результатів виборів до органів публічної влади;

правові механізми гарантування обов'язковості та своєчасності призначення виборів та оголошення виборчого процесу;

доктринальні положення щодо джеррімендерінгу та мінімізації його проявів на практиці.

Сформульовано пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» та запропоновано нормативно-правове регламентування проведення моніторингу законодавства України та практики його застосування.

Практичне значення одержаних результатів. Концептуальні підходи, що містяться у дослідженні, можуть бути використаними при подальшому вивченні виборчої інженерії в Україні. Висновки та пропозиції можуть застосовуватися у:

науково-дослідницькій сфері – для подальшої розробки соціоінженерного методологічного підходу та виборчої інженерії як перспективних напрямків науки конституційного права;

правотворчості – для формування теоретико-методологічного підґрунтя удосконалення системи чинного конституційного законодавства України;

правозастосовній діяльності – для удосконалення чинного конституційного законодавства, яким встановлено основи інститутів законотворчості, виборчого права і процесу, а також підвищення ефективності реалізації нормативно-правових положень з організації та проведення виборів до органів публічної влади в Україні;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Конституційне процесуальне право України», «Державне право зарубіжних країн», при викладанні спецкурсу «Міжнародно-правові стандарти та права людини в Україні» тощо та підготовці відповідних підручників і навчальних посібників;

правовиховній роботі – для підвищення правової культури громадян.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в роботі положення і висновки є результатом особистих досліджень, яких було здійснено дисертантом на основі критичного аналізу теоретичних і нормативних джерел, вивчення конституційних процесів, що відбуваються в Україні. У колективній монографії «Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика» (2013) автором підготовлено самостійні підрозділи: «Конституционные преобразования в избирательном праве» (п. 4.5), «Перспективы развития избирательного законодательства» (п. 6.4).

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія». Окремі її положення та висновки оприлюднювалися у доповідях на: міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 5–6 червня 2009 р.), міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21–22 травня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених» (м. Київ, 23 квітня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку України у глобальному середовищі (м. Сімферополь, 17–19 листопада 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Генезис публічного права: від становлення до сучасності» (м. Миколаїв, 26–27 листопада 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правової системи України» (м. Київ, 28 жовтня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Моральні основи права» (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2010 р.), Всеукраїнських науково-практичних читаннях «Проблеми сучасної правової системи України» (м. Львів, 25–26 лютого 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Весенние юридические чтения» (м. Харків, 27–28 квітня 2012 р.), міжнародній науковій конференції «Правове життя сучасної України» (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.), Другій міжнародній науковій конференції «Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції» (м. Одеса, 30–31 березня 2012 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародно- та національно-правовий вимір забезпечення стабільності» (м. Львів, 5 травня 2012 р.), V міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: проблеми становлення і стратегії розвитку» (м. Суми, 19–20 травня 2012 р.), міжнародній науковій конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства» (м. Херсон, 26–27 квітня 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 14–15 червня 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Донецьк, 22–23 червня 2013 р.), міжнародній конференції «Методологія науки сучасності» (м. Київ, 29 червня 2013 р.),

міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.).

Результати і матеріали дослідження впроваджено у: нормопроектну діяльність при розробці та поданні дисертантом на розгляд як члена Конституційної асамблеї, створеної згідно з Указом Президента України від 17.05.2012 р. № 328/2012, пропозицій з удосконалення положень Розділу III «Вибори. Референдум» Конституції України; правозастосовну діяльність під час виконання повноважень заступника голови окружної виборчої комісії на чергових виборах народних депутатів України 2012 р. та позачергових парламентських виборах 2014 р. (довідка про апробацію результатів дослідження у виборчому процесі від 05.11.2012 р. №417; акт впровадження результатів дослідження у виборчий процес від 12.11.2014 р. № 548); науково-дослідний і навчальний процес під час викладання курсів «Конституційне право України», «Конституційне процесуальне право України» та відповідних спецкурсів (акт впровадження результатів дослідження у навчальний процес та науково-дослідну діяльність кафедри конституційного права та державного управління Міжнародного гуманітарного університету від 21.10.2014 р. № 436).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дисертації, опубліковано у 57 наукових працях, у тому числі одній індивідуальній та одній колективній монографіях, 34 статтях у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 20 інших публікаціях та в одному навчально-методичному посібникові, які додатково відображають результати дослідження.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, які включають десять підрозділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 481 сторінку. Із них основного тексту 360 сторінок. Список використаних джерел містить 547 найменувань і розміщений на 69 сторінках; додатки розміщено на 49 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено її зв'язок з науковими планами та програмами, поставлено мету та визначено завдання дослідження, його об'єкт, предмет та методи, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, відзначено особистий внесок здобувача у їх одержанні, наведено дані про апробацію результатів роботи та їх опублікування.

Розділ 1 «Гносеологічні витoki та теоретико-методологічні засади виборчої інженерії» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Генезис міждисциплінарного поняття «виборча інженерія» та його конституційно-правова характеристика» присвячений науковому аналізу поступового розвитку та становлення міждисциплінарного поняття «виборча інженерія».

Встановлено, що запозичений та поширений в Україні зарубіжний термін «виборча інженерія» застосовується як публіцистичною, так і науковою літературою, але при цьому жодна суспільна наука не дійшла однакового розуміння та чіткого визначення цього феномену. Ситуація ускладнюється й тим, що у зв'язку з особливостями перекладу з англійської («electoral engineering») термін «виборча інженерія» використовується одночасно з термінами «електоральна інженерія» та «електоральний дизайн». Крім того, будучи затребуваними, прижилися також на науковому ґрунті такі суміжні терміни як «соціальна інженерія» та «конституційна інженерія», «конституційне проектування», «інституціональний дизайн», «правові технології», «законодавчі технології» та «виборчі технології» тощо. Ці поняття стрімко проникають у термінологічний апарат юридичної науки, стаючи інноваційними маркерами її когнітивного пошуку.

Зазначено, що поняття «виборча інженерія» неоднаково тлумачиться представниками різних наукових кіл, крім того, дискусійною залишається і правомірність використання у конституційно-правовій науці технічного за походженням терміна. На основі конструктивної критики існуючих точок зору та порівняльного аналізу терміна «виборча інженерія» із суміжними юридичними поняттями («правоутворення», «правотворчість (законотворчість)», «нормотворча (законодавча) техніка» тощо), репрезентовано авторське розуміння цього терміна як самодостатнього та необхідного в конституційно-правовій науці.

Аргументовано дуалістичну правову природу виборчої інженерії: з одного боку, це врахування закономірностей розвитку виборчої сфери, детермінованих об'єктивними соціальними, політичними, економічними, правовими, ідеологічними умовами; а, з іншого, – це цілеспрямована діяльність із конституційно-правового конструювання виборчої системи та процесу, що зазнає активного суб'єктивного впливу.

У **підрозділі 1.2. «Гносеологічні витoki виборчої інженерії»** науково-практична парадигма виборчої інженерії розкривається завдяки переосмисленню теоретичних положень та методологічних установок різних філософських, історичних, соціологічних, юридико-правових наукових напрямів.

Доведено, що різноманіття проаналізованих теоретико-методологічних напрямів зводиться до двох принципово протилежних теоретико-методологічних підходів розуміння та пізнання виборчої інженерії – об'єктного та суб'єктного.

Аргументовано, що об'єктний теоретико-методологічний підхід (класичний еволюціонізм, інституціоналізм, структурно-функціональний, неоеволюціонізм, технократизм тощо) ґрунтується на уявленні про конституційно-правову реальність як системну та детерміновану і таку, що може бути зрозумілою та перетвореною. Це дозволяє виборчим інженерам звертатися до теоретичних концепцій та емпіричних закономірностей як до джерела прогнозування змін об'єкта виборчої інженерії.

Зазначено, що у межах суб'єктного теоретико-методологічного підходу (історико-матеріалістична теорія, реформований марксизм, неомарксистський соціалізм, раціоналізм, біхевіоризм, конструктивізм, інструменталізм, неінституціоналізм тощо) до пізнання виборчої інженерії виборча система та процес розглядаються як гнучкі системи, що свідомо перекоструюються їх суб'єктами. У зв'язку зі складністю та багатофакторністю процесів, які відбуваються у виборчій сфері, прихильники цього підходу заперечують як саму можливість пізнання сутності об'єкта виборчої інженерії як занадто складної, так і можливість тиражування досвіду, оскільки кожна проблемна ситуація у виборчій сфері розглядається як унікальна.

Установлено, що при пізнанні виборчої інженерії слід поєднувати об'єктний та суб'єктний теоретико-методологічний підходи, оскільки кожен із них відображає лише один аспект політико-правової, виборчої реальності: або сферу свободи вибору цілепокладання, або сферу детермінізму, світу закономірностей. Об'єктний теоретико-методологічний підхід підкреслює можливість пізнання сутнісних характеристик виборчої системи та виборчого процесу, принципову передбачуваність наслідків їх змін. Суб'єктний зосереджується на можливості суб'єкта поводитися ініціативно – робити вибір, вносити зміни до елементів виборчої системи та технологій виборчого процесу.

Підрозділ 1.3. «Теоретико-методологічні засади виборчої інженерії» присвячений соціоінженерному підходу, який є прикладом міждисциплінарної методологічної юридизації, яка здійснюється конституційним правом для відображення нових граней конституційно-правової дійсності. Передумовою використання соціоінженерного підходу до виборчої сфери є практична потреба в ефективній, цілеспрямованій діяльності з конституційно-правового конструювання виборчої системи та процесу з метою їх раціоналізації.

Аргументовано, що соціоінженерний підхід до конституційно-правового забезпечення виборчої сфери – це теоретико-методологічна установка на застосування, з одного боку, наукових знань, а, з іншого, емпіричних даних та практичного досвіду у процесі цілепокладання, прогнозування, конструювання параметрів виборчої системи та процесу, оцінки їхньої результативності з точки зору оптимізації та підвищення

ефективності. Це розробка «технологічного процесу втілення науки в практику» (М. Орзіх) при ставленні до права як до «своєрідного інженерного мистецтва суспільного життя» (Е. Аннерс).

Підкреслюється, що соціоінженерний підхід ґрунтується на можливості внесення усвідомлених і запланованих змін, що потребує обґрунтування цілей суб'єкта конституційно-правового конструювання з точки зору їхньої реалізованості, вивчення факторів, які впливають на стан виборчої сфери, правильного виокремлення тенденцій її розвитку, визначення оптимальних та дієвих правових засобів перетворення виборчої системи і процесу, а також оцінки ефективності отриманих результатів.

Доведено, що соціоінженерний підхід є кумулятивним, оскільки об'єднує методологічний інструментарій інших соціальних практик (праксеології, прагматизму, телеології, інструменталізму, конструктивізму), а знання, які отримуються за результатами такого синтезу, здобуваються, передусім, для практично-перетворювального освоєння політико-правового буття шляхом раціонально-прагматичної організації поведінки суб'єктів виборчого процесу.

Структуру виборчої інженерії розкрито через такі складові: суб'єкт, об'єкт та вплив суб'єкта діяльності на об'єкт, які тісно взаємодіють між собою та доповнюють один одного.

Розділ 2 «Конституційно-правова характеристика технології виборчої інженерії» складається з двох підрозділів.

Підрозділ 2.1. «Телеологічна та конструктивна складові виборчої інженерії» висвітлює виборчу інженерію як стратегічно осмислену діяльність, засновану на певній системі цілей, орієнтирів, критеріїв, які відображають сутнісно-змістовні конституційно-правові характеристики майбутньої виборчої системи та процесу.

Охарактеризовано телеологічну складову виборчої інженерії у таких її сутнісних властивостях, як цілеспрямованість, доцільність, раціональність. Зазначено, що телеологічна детермінація є активним творчим підґрунтям процесу конституційно-правового конструювання. При визначенні телеологічної детермінації застосовується аксіологічний підхід, який відображає ціннісну позицію суб'єкта виборчої інженерії.

Доведено, що телеологічна складова вимагає наукового обґрунтування сформульованих цілей законодавчих інновацій, визначення основних конституційно-правових орієнтирів суспільного розвитку у виборчій сфері, відсутність чого не дозволяє скласти чіткого стратегічного прогнозу правотворчої діяльності та спричиняє певну залежність процесу правотворчості від політичної доцільності.

Зазначено, що об'єктивізація цілей суб'єктів виборчої інженерії відбувається у певних правових формах: супровідних, пояснювальних документах до проекту законодавчого акта, у концепціях проектів законів,

прогнозах потенційної ефективності проектів законів, у подальшому у преамбулах або початкових статтях виборчих законодавчих актів.

З'ясовано, що конструктивна складова виборчої інженерії розкривається через вибір правових інструментів та законодавче конструювання правових технологій майбутньої виборчої системи та процесу. Суб'єкт виборчої інженерії має визначити саме той набір правових засобів, що з максимальною ефективністю приведе до бажаного результату. У межах цієї складової визначено конкретну програму дій, що у заданих параметрах намічає певні правові засоби досягнення поставленої мети за наявності обмежень, які мають аксіологічний та телеологічний характер.

Підкреслено, що головне для конструктивної складової є визначення, за допомогою яких правових засобів може бути досягнуто поставлених цілей, де і в якому порядку їх потрібно використовувати у практичній діяльності для оптимального вирішення політико-правових завдань та досягнення соціально значущих політико-правових результатів.

Акцентовано увагу на тому, що питання обрання правових засобів є вирішальним у забезпеченні ефективності виборчої інженерії, оскільки вірно обрані та перевірені практикою правові засоби є запорукою дієвості виборчого законодавства. Адекватні конституційним цінностям та цілям правові інструменти та технології покликані посилити позитивну дію законодавства та мінімізувати негативні наслідки, інакше дія непереможних факторів буде більш інтенсивною, ніж дія правових засобів, і, відповідно, результати будуть не такими, як прогнозувалося.

Доведено, що питання про співвідношення цільової та конструктивної складових виборчої інженерії має дві сторони: по-перше, необхідно ставити цілі, що відповідають об'єктивним закономірностям суспільного розвитку; по-друге, правовий засіб, що обирається для досягнення політико-правової мети, повинен бути здатним втілити цю мету в реальність.

У **підрозділі 2.2. «Прогностична та результативна складові виборчої інженерії»** розкрито технологію виборчої інженерії у частині надання перспективної та ретроспективної оцінки ефективності впливу виборчого законодавства.

Визначено, що прогнозування у межах виборчої інженерії – це науково обґрунтоване ймовірнісне судження про майбутній стан виборчої системи та процесу, про те, наскільки ефективними будуть правові інструменти та технології, обрані для їх законодавчого конструювання, що отримають суспільство та держава від їх впровадження.

Зазначено, що як складова виборчої інженерії прогнозування має здійснюватися на основі закономірностей розвитку та функціонування виборчої системи та процесу в минулому, наукового вивчення політико-правових тенденцій, що впливають на теперішній час, з урахуванням вірогідної електоральної поведінки політичних суб'єктів.

Доведено, що завданням прогностичної складової виборчої інженерії полягає у правильному визначенні кількісних та якісних параметрів розвитку виборчої системи та процесу за наслідками прийняття відповідних законодавчих норм; у передбаченні варіантів поведінки суб'єктів права, які викликані новими правилами, що містяться в законопроекті; у встановленні системи соціально-правових факторів, які можуть негативно або позитивно вплинути на дію норм, що проєктуються.

Підкреслено, що прогностична складова виборчої інженерії спирається на такі засоби як експертиза законопроектів, правове та імітаційне моделювання, правовий експеримент тощо, які мають отримати нормативну регламентацію та посісти гідне місце у вітчизняній конституційно-правовій практиці.

Обґрунтовано необхідність вимірювання ефективності впливу виборчого законодавства на політико-правову дійсність за допомогою телеологічного та технологічного критеріїв. За телеологічним критерієм вимірюється внесок у забезпечення реалізації конституційно-правових політичних прав громадян, а за технологічним, що є природним для виборчого права, вимірюються: стандартизація, алгоритмізація, універсалізація виборчих процедур.

Охарактеризовано результативну складову виборчої інженерії, яка передбачає визначення фактичної ефективності впливу цілеспрямовано сконструйованого виборчого законодавства на суспільні відносини та надання відповіді на запитання, чи досягнуто бажаних політико-правових результатів, до яких прагнув суб'єкт виборчої інженерії. Підкреслено, що у межах результативної складової важливо встановити, якою ціною досягнуто результат, які з'явилися побічні наслідки у зв'язку із впровадженням законодавчих приписів і чи можуть вони дискредитувати мету конституційно-правового регулювання.

Зазначено, що всебічну ретроспективну оцінку ефективності законодавчого впливу можна отримати шляхом спеціально організованого, систематичного спостереження, оцінки стану та динаміки діючого виборчого законодавства, тобто шляхом правового моніторингу. Доведено, що проведення правового моніторингу впливу виборчого законодавства сприяє цілеспрямованому плануванню правотворчої діяльності, її координації, удосконаленню правозастосовної виборчої практики. Аргументовано потребу у формуванні в Україні постійно діючого організаційного механізму моніторингу законодавства.

Із практичної точки зору перспективна та ретроспективна оцінки впливу цілеспрямовано сконструйованого виборчого законодавства значною мірою доповнюють одна одну, тому необхідно приділяти рівнозначну увагу та одночасно розвивати обидва типи оцінки.

Розділ 3 «Конституційно-правове конструювання виборчої системи» складається з двох підрозділів.

Підрозділ 3.1. «Виборча система: зміст та критерії конституційно-правового конструювання» містить аналіз поняття, змісту та критеріїв конституційно-правового конструювання виборчої системи.

Аргументовано хибність традиційного підходу до розуміння виборчої системи у широкому та вузькому сенсах, досліджено відмінність виборчої системи від інших конституційно-правових явищ та процесів, в органічному взаємозв'язку аналізуються елементи, що утворюють це системне явище, а також кореляції виборчої системи з іншими соціальними системами.

Охарактеризовано виборчу систему як таку, що забезпечує реалізацію виборчих прав громадян, формування владних виборчих органів та певний тип організації публічної влади через сукупність відносно самостійних, але взаємозумовлених та взаємодіючих у межах виборчого процесу, конституційно-правових технологій.

Зазначено, що варіантів виборчої системи існує багато, тому її конституційно-правове оформлення необхідно починати з визначення критеріїв, яким має відповідати демократична виборча система, та які резюмують те, чого законодавець бажає досягти, а чого уникнути, та яким воліє бачити виборчий орган. Конструювання виборчої системи, як правило, передбачає вибір між бажаним результатом та тим, що об'єктивно можна одержати.

Запропоновано здійснювати оцінку виборчої системи за критеріями легальності, легітимності, телеологічності та технологічності.

У підрозділі 3.2. «Конституційно-правове конструювання технології встановлення результатів виборів» на прикладі однієї зі складових виборчої системи – технології розподілу представницьких мандатів – проілюстровано здійснення конституційно-правового конструювання виборчої системи.

Встановлено, що технологія трансформації голосів виборців у мандати структурно складається з певної математичної формули, умов її застосування, які визначають коло суб'єктів, що будуть брати участь у розподілі представницьких мандатів та послідовних розрахункових діях, які здійснюються в один чи декілька етапів. Знання закономірностей використання того чи іншого елемента технології встановлення результату виборів, розуміння наслідків, до яких вони призводять, дає можливість цілеспрямованого конституційно-правового конструювання з метою отримання бажаного політико-правового результату.

Зазначено, що залежно від підходу, що використовується для розрахунку, виокремлюють: розподіл за принципом більшості, пропорції, преференції, консенсусу, а також їх певні поєднання. Головна небезпека, яка криється у такій варіабельності, це суб'єктивістський підхід, задоволення не суспільно значущих, а зумовлених політичною кон'юнктурою потреб.

Змодульовано пропорційний розподіл представницьких мандатів щодо вітчизняних виборчих процесів на підставі офіційних результатів чергових виборів народних депутатів України 1998, 2002, 2006, 2012 рр. та позачергових парламентських виборів 2007 р., а також чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим 2006 та 2010 рр. Моделювання результатів виборів здійснено із застосуванням квот Друпа, Гогенбаха-Бішоффа, Імперіалі та Хейра, із застосуванням правил вторинного розподілу представницьких мандатів: найбільших залишків, найменшого середнього, найбільшого середнього, середнього арифметичного, середнього геометричного, середнього гармонійного, а також з використанням методів дільників: д'Ондта, Сент-Лагю, модифікованого методу Сент-Лагю, «датського» методу, методу дільників Імперіалі. Результати наведено у 35 додатках. Здійснений аналіз дав можливість визначити, які технології розподілу мандатів сприяють партіям-фаворитам або навпаки партіям-аутсайдерам, а які недоцільно використовувати в українській виборчій практиці з огляду на їх тенденційність до непропорційності результатів та порушення принципу рівності.

Окремо проаналізовано переваги та вади запропонованих перспективним вітчизняним законодавством, зарубіжним виборчим правом та теоретичними науковими працями варіантів розподілу депутатських мандатів усередині «відкритих» та «вільних» партійних списків, а також за допомогою преференцій та консенсусу.

Аргументовано, що головний недолік прохідного (або загороджувального) бар'єру (порогу, пункту), який відіграє у технології пропорційного розподілу представницьких мандатів значну роль, – це деформація пропорційного представництва, тому його введення та встановлення конкретного розміру мають бути обґрунтованими. Обов'язковими конституційно-правовими умовами справедливого розміру загороджувального бар'єру мають бути: одержання списками, допущеними до розподілу депутатських мандатів, більше 50% голосів виборців і проходження у представницький орган не менше двох списків.

Окремо розглянуто відмінний за своєю природою від легального загороджувального бар'єра так званий природний (або прихований, ефективний, неформальний) бар'єр, який, не будучи врегульованим законодавчо, існує у будь-якій виборчій системі як математичний побічний продукт її характерних властивостей.

Розділ 4. Виборча інженерія та зловживання повноваженнями владного характеру містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1. «Зловживання повноваженнями владного характеру як прояв суб'єктивізму у виборчій інженерії» досліджено використання об'єктивного виборчого права як інструмента маніпулятивного впливу на конституційно-правову дійсність шляхом конституційно-правового

конструювання виборчої системи та процесу під зумовлені суб'єктивізмом політико-правові цілі. Із точки зору конституційного права формою реалізації маніпулювання у виборчій інженерії є зловживання повноваженнями владного характеру.

Акцентовано увагу на тому, що деструктивний феномен зловживання правом досліджувався у межах цивільного, цивільного процесуального та кримінального права, натомість у конституційно-правовій науці він розглядався лише фрагментарно.

Здійснено наукову розробку питань юридичної природи зловживання правом, зокрема, в законотворчій діяльності, визначено об'єктивні та суб'єктивні детермінанти цього явища, форми його прояву та правові засоби їх мінімізації.

З'ясовано, що у виборчому законодавстві є відсутніми норми про неприпустимість зловживання правом та обов'язок діяти сумлінно, не на шкоду правам і свободам інших осіб. Запропоновано закріплення на конституційно-правовому рівні ідеї неприпустимості використання «права проти права».

Обґрунтовано, що передумовою профілактики зловживання повноваженнями владного характеру при конституційно-правовому конструюванні виборчої системи та процесу має стати конституційне праворозуміння та «грамотність» законодавців, конкретизація владних повноважень з метою зменшення варіативності та дискреційності у прийнятті рішень, консенсусне прийняття виборчих законів кваліфікаційною парламентською більшістю, підвищення якості нормативно-правових актів, посилення ролі конституційної юрисдикційної діяльності, використання ресурсів інститутів безпосередньої демократії та громадянського суспільства (відкрите обговорення із залученням якомога більшої кількості науковців, експертів, політичних партій, громадських організацій та рухів), діяльність експертних міжнародних інституцій у галузі конституційного, зокрема, виборчого права.

У *підрозділі 4.2. «Призначення виборів до органів публічної влади з підстав політичної доцільності»* з'ясовано, що одним із політичних ресурсів, який має потенції впливати на результат виборів, тобто визначати переможців та тих, хто програв, є час. У виборчій сфері час має політичне, юридичне та технологічне значення. Від конституційно-правового конструювання періодичності, своєчасності та обов'язковості призначення виборів, строків повноважень органів публічної влади, часових параметрів організації перебігу швидкоплинного та безперервного виборчого процесу істотно залежить реалізація політичних прав громадян.

Акцентовано увагу на тому, що конституційні положення щодо строків проведення виборів до органів публічної влади та термінів їхніх повноважень найчастіше змінювалися вітчизняним законодавцем. Такий

інтерес законодавця пояснюється політичним характером зазначених конституційних приписів, які здійснюють певний вплив на партійно-персональний склад виборних органів, що нерідко є реальною причиною відповідної політичної активності.

Досліджено політико-правову складову процесу конституційно-правового конструювання строків призначення чергових та позачергових виборів в Україні, телеологічних факторів, які детермінували необхідність внесення змін до Конституції України, змісту правових відносин, що виникли на їх основі, а також прогнозування політико-правових наслідків, до яких вони призвели.

Висвітлено проблему відсутності в українському виборчому законодавстві розгорнутої системи законодавчих гарантій щодо забезпечення обов'язковості призначення та періодичності проведення виборів у строки, встановлені Конституцією та законами України.

У *підрозділі 4.3. «Конституційно-правове конструювання територіальної організації виборів та прояви джеррімендерінгу»* охарактеризовано територіальну організацію виборів, тобто розподіл державної території на виборчі округи та визначення кількості мандатів в окрузі, що є засобом забезпечення рівності виборчих прав громадян та потенційно може впливати на результат виборів.

Встановлено, що джеррімендерінг як маніпуляційна виборча географія здійснюється шляхом збільшення впливу виборців-прихильників однієї політичної сили та зведення до мінімуму впливу голосів виборців опонентів за рахунок суб'єктивістсько-зумовленої зміни меж виборчих округів. Натомість зазначено, що, окрім негативного підтексту, джеррімендерінг може використовуватися в цілях, які сприймаються як соціально позитивні.

Доведено необхідність вироблення законодавчих засобів зменшення проявів маніпуляційної виборчої географії шляхом визначення певних критеріїв справедливої та рівної територіальної організації виборів.

Визначено чинники, що надають можливість проводити маніпуляцію з межами виборчих округів і, вплив на які, відповідно, сприяє її мінімізації.

Аргументовано необхідність прийняття окремого законодавчого акта, який регламентував би питання територіальної організації виборів в Україні та забезпечував справедливість виборчого процесу, рівність виборчих прав та аполітичність виборчої географії.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано найбільш суттєві результати та положення дослідження, наведено теоретичні узагальнення та авторські пропозиції щодо визначення науково-практичної парадигми виборчої інженерії в Україні.

1. Процес пізнання феномена виборчої інженерії перебуває на етапі узагальнення результатів наукових досліджень та емпіричних даних, а використання поняття «виборча інженерія» у конституційному праві залишається дискусійним, але необхідність його однакового теоретичного розуміння є очевидною. Запропоновано авторське визначення терміна «виборча інженерія», що ґрунтується на здійсненому науковому аналізі існуючих його тлумачень. Виборча інженерія – це цілеспрямована, раціональна, науково та прагматично обґрунтована діяльність із конституційно-правового конструювання виборчої системи та правових технологій виборчого процесу з метою отримання заданого політико-правового результату.

2. Різноманіття теоретико-методологічних напрямів, завдяки яким сформувалася науково-практична парадигма виборчої інженерії, можна звести до двох принципово протилежних підходів пізнання виборчої інженерії – об'єктного та суб'єктного. Об'єктний теоретико-методологічний підхід ґрунтується на уявленні, що політико-правова реальність є системною та детермінованою і може бути зрозумілою та перетвореною. Суб'єктний теоретико-методологічний підхід зосереджується на варіативності розвитку та на можливості суб'єкта поводитися ініціативно – робити власний вибір, вносити заплановані зміни у виборчу систему та прагматично конструювати технології виборчого процесу відповідно до суб'єктивно заданих політико-правових цілей.

3. Застосування соціоінженерного підходу до пізнання та перетворення політико-правової сфери дозволяє з'ясувати мотивацію та причинно-наслідкові зв'язки дій суб'єктів виборчої інженерії, ставити політико-правові завдання та знаходити оптимальні правові засоби їх вирішення, дозволяє реалізувати конструктивно-прагматичну функцію, підвищити стабільність та ефективність впливу виборчого законодавства на правовідносини. Соціоінженерний підхід розкриває конституційно-правове конструювання виборчої системи та процесу як акт науково-прагматичної діяльності, якої засновано на певній системі цілей, концептуальних ідей, спрямовано на ідеальне передбачення результатів перетворення об'єктивної політико-правової дійсності та надання їй бажаних властивостей; пов'язано з визначенням системи правових інструментів та конструюванням правових технологій її здійснення, а також з оцінкою отриманого політико-правового результату.

4. Дослідження виборчої інженерії як діяльності з конституційно-правового конструювання виборчої системи та технологій виборчого процесу розкриває її структуру через такі складові:

суб'єкт (учасники) діяльності – суб'єктом виборчої інженерії є парламент – Верховна Рада України як орган публічної влади, наділений компетенцією щодо прийняття нормативно-правових актів, що визначають

сутнісні характеристики виборчої системи та регламентують виборчий процес; учасниками – суб'єкти законодавчої ініціативи у Верховній Раді України, Центральна виборча комісія, комітети Верховної Ради України, робочі групи, експерти, наукові установи, інститути громадянського суспільства, міжнародні організації, а також неофіційні учасники, так звані групи інтересів, які зацікавлені у певному законодавчому рішенні і бажають втілення своїх інтересів у створюваних нормативно-правових актах;

об'єкт діяльності – виборча система та процес, їх сутнісні елементи та технології, вплив на які визначає результат виборів: технології балотування кандидатів на виборну посаду, голосування виборців, підрахунок голосів та встановлення результатів виборів уповноваженими органами, а також суб'єкту, часову та просторову складові;

вплив суб'єкта діяльності на об'єкт, що формує технологічну сторону виборчої інженерії яка, у свою чергу, утворюється з телеологічної («ціль»), конструктивної («засіб»), прогностичної та результативної («результат») складових.

5. Технології виборчої інженерії утворюють телеологічна, конструктивна, прогностична та результативна складові. Тісний логічний і функціональний взаємозв'язок цих структурних елементів дозволяє відійти від споглядальності наукового аналізу виборчої інженерії та отримати знання, що мають прикладне значення. Для успішної реалізації телеологічної та конструктивної складових технологічної сторони виборчої інженерії важливо забезпечити чіткість у формулюванні конституційно-правової мети, що адекватно відбиває об'єктивні закономірності суспільно-політичного розвитку; відповідність цілей пануючій у суспільстві конституційній правосвідомості; адекватність обраних правових засобів конституційній меті. Для прогностичної та результативної складових виборчої інженерії важливим є забезпечення ефективності сконструйованих на конституційно-правовому рівні виборчої системи та процесу у досягненні бажаного політико-правового результату, оперативність внесення коригувань у разі їх низької результативності, а також дієвість зворотного зв'язку, який забезпечується правовим моніторингом за впливом виборчого законодавства на політико-правові відносини.

6. З метою недопущення формального поверхового підходу до розробки законів, у тому числі виборчих, супровідний пояснювальний до законопроекту документ має містити розгорнуті та конкретизовані положення щодо: 1) обґрунтування необхідності та доцільності прийняття законопроекту; 2) основної ідеї, цілей та завдань законопроекту; 3) правового підґрунтя; 4) сутнісних пропозицій проекту закону щодо встановлення або зміни правового регулювання; 5) впровадження закону; 6) прогнозу результатів; 7) відповідності нового правового регулювання міжнародним стандартам; 8) позиції заінтересованих органів, громадської

та наукової думки. Із цією метою необхідним є внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України».

7. Проведення експертиз законопроектів в Україні стикається з певними труднощами, пов'язаними з відсутністю чітких законодавчих вимог щодо їх здійснення. У зв'язку із цим виникають складності щодо вибору експертів (оскільки це питання залишається на розсуд посадових осіб і може мати місце їх зацікавленість та лобювання інтересів окремих структур); відсутності об'єктивних критеріїв оцінки законопроектів. Необхідним уявляється чітке нормативне регулювання питання проведення експертиз законопроектів. Головними принциповими положеннями, на яких має ґрунтуватися проведення експертиз, є, передусім, дотримання законності, професіоналізм осіб, які проводять експертизу законопроектів, незалежність експертів у межах наданих їм повноважень, самостійність у прийнятті конкретних рішень, обґрунтованість висновків за результатами експертизи та відповідальність експертів за повноту аналізу законопроекту.

8. Доцільно внести зміни до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» у частині закріплення положень, які має містити висновок головного комітету Верховної Ради України з підготовки і попереднього розгляду проектів актів, внесених на розгляд Верховної Ради України, зокрема, мова йде про такі положення: політична, соціальна, економічна доцільність (чи необхідність) прийняття законопроекту; мета законопроекту та проблеми, що підлягають вирішенню; сутність основних положень та новацій законопроекту; обґрунтованість заходів, що пропонуються законодавцем для вирішення проблеми; вплив прийняття цього законопроекту на існуючий стан правовідносин; які проблемні питання залишаться невирішеними після прийняття законопроекту; чи можна вважати законопроект послідовним, зрозумілим для адресатів; наскільки повно можуть бути реалізованими принципи положення законопроекту з урахуванням фінансово-економічних, організаційних та інших можливостей держави, а також стану суспільних відносин; чи можна назвати результати, що очікуються від прийняття законопроекту, соціально справедливими; чи є можливими побічні соціально-політичні, економічні та інші наслідки прийняття законопроекту та чи є вони припустимими; які є альтернативні варіанти врегулювання розглянутої проблемної ситуації, їх основні положення, недоліки та переваги законопроекту; пропозиції фахівців (експертів), представників громадянського суспільства, висловлювані у публікаціях, в електронних ЗМІ, результати опитування суспільної думки щодо проблеми розглянутої в законопроекті; правозастосовна практика з проблематики законопроекту; зарубіжний досвід правового регулювання суспільних відносин, урегульованих законопроектом. Із цією метою необхідним є внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України».

9. На етапі конституційно-правового конструювання за наявності множинності правових засобів (інструментів та технологій) досягнення політико-правових цілей у виборчій сфері обираються саме ті з них, які, на думку суб'єкта виборчої інженерії, є найбільш доцільними та ефективними. Трактують правову технологію, що мають місце в юридичній науці, фактично отожднюють її з процесом, що позбавляє дефініцію самостійного наукового значення. Правова технологія дає відповідь на запитання «як», «яким чином» діє суб'єкт, в який спосіб він впливає на об'єкт для досягнення визначеної мети. Вона передбачає законодавче закріплення такої сукупності правових інструментів, яка раціоналізує, оптимізує діяльність, включаючи до неї лише ті інструменти, які є найбільш ефективними у досягненні поставленої мети і є запорукою якості правового результату. Правова технологія має дуалістичну природу та являє собою, з одного боку, законодавчо закріплену систему взаємопов'язаних та взаємообумовлених правових інструментів, цілеспрямованого впливу на суспільні відносини, а, з іншого, діяльність із їхнього втілення у практику.

10. Традиційно у вітчизняній науці застосовується поняття «ефективність законодавства» як максимально широка категорія, яка до того ж відрізняється різноманітним підходом до її розуміння. Натомість європейська правова думка використовує дещо інше поняття «оцінка законодавчого впливу» або «аналіз регулюючого впливу», у межах яких ефективність розглядається лише як один із критеріїв. У контексті виборчої інженерії поняття оцінки ефективності законодавчого впливу на політико-правові відносини більш повно розкриває її сутність, оскільки надає відповідь на запитання, чи забезпечує обраний правовий засіб очікуваний політико-правовий результат.

11. Розвиток конституційної науки та практики потребує нових підходів до осмислення проблеми оцінки ефективності впливу виборчого законодавства на правові відносини. У контексті виборчої інженерії запропоновано застосовувати телеологічний та технологічний критерії оцінки ефективності впливу виборчого законодавства на політико-правові відносини, згідно з якими положення виборчих нормативно-правових актів відповідають вимозі ефективності лише тоді, коли технологічно забезпечують максимальну міру політичної свободи громадян і коли результатом їх дії є легально та легітимно сформований виборчий орган публічної влади.

12. Перспективну оцінку законодавчого впливу на виборчі правовідносини доцільно здійснювати, зокрема, за допомогою імітаційного моделювання – метод апробації законодавчих новацій в експериментальному режимі, що дозволяє змоделювати їх виконання за участю представників адресатів законодавчих приписів, за результатами якого у проекті закону виявляються недороблення, включаючи незрозумілі схеми співробітництва та розподілу відповідальності.

13. Всебічну ретроспективну оцінку ефективності законодавчого впливу можна отримати шляхом спеціально організованого, систематичного спостереження, оцінки стану та динаміки діючого виборчого законодавства, тобто шляхом правового моніторингу, який має стати самостійним напрямом державної діяльності. Із цією метою необхідним є прийняття спеціального нормативно-правового акта «Положення про моніторинг законодавства України та практики його застосування».

14. У вітчизняному конституційному праві майже аксіоматичним стало твердження про те, що «виборча система» розкривається в широкому та вузькому сенсі, хоча аналіз наукових точок зору свідчить про відсутність серед науковців єдності щодо визначення цього політико-правового явища. Виборча система *sensu lato* здебільшого ототожнюється із конституційно-правовим інститутом виборів, об'єктивним виборчим правом чи виборчим процесом, тобто не розкриваються особливості цього явища, у свою чергу, *sensu stricto* цього поняття є занадто усіченим та зводиться до методу підрахунку голосів, що також є необгрунтованим із точки зору системного підходу.

15. На основі критичного аналізу існуючих визначень категорії «виборча система» надано авторське розуміння цього поняття та розкрито його зміст як конституційно-правового інституту, який забезпечує реалізацію виборчих прав громадян, формування владних виборчих органів та певний тип організації публічної влади через сукупність відносно самостійних, але взаємообумовлених та взаємодіючих у межах виборчого процесу правових технологій балотування кандидатів на виборні посади, голосування виборців, встановлення результату виборів. Статику, стабільність та непорушність демократичних основ виборчої системи забезпечує виборче право, а динаміку реалізації правових технологій, що входять до складу виборчої системи, – виборчий процес.

16. Конституційно-правове конструювання виборчої системи є одним із ключових, визначальних питань національного конституційного законодавства. Здійснювати цю діяльність слід, керуючись критеріями легальності, легітимності, телеологічності та технологічності. Критерій легальності передбачає відповідність виборчої системи загальним принципам конституціоналізму, принципам виборчого права, визнаним міжнародно-правовим виборчим стандартам та нормам Конституції України. За критерієм легітимності виборча система конструюється з точки зору інтересів суспільства та окремого виборця і має прагнути до максимізації впливу виборців на політичну сферу. За телеологічним критерієм виборча система має бути оптимальною, адекватною конкретним соціально-політичним умовам та ефективною у досягненні поставлених політико-правових цілей. За критерієм технологічності виборча система має конструюватися за принципом процесуальної економії та інтенсивності

технологій виборчої системи, що забезпечується їх стандартизацією, уніфікацією.

17. Із позиції виборчої інженерії, обираючи для застосування той чи інший метод розподілу представницьких мандатів, слід відповісти на запитання, які цілі ставляться законодавцем, і визначити технології, від яких залежить їх досягнення. За результатами моделювання пропорційного розподілу представницьких мандатів на підставі офіційних даних із п'яти загальнонаціональних та двох регіональних виборчих процесів в Україні зроблено висновок, що такі правила вторинного розподілу представницьких мандатів як найбільших залишків та найбільшого середнього у тандемі майже з усіма методами квот мають потенціал сприяння партіям-фаворитам. Правило найменших дільників майже завжди спрацьовує на користь партій-аутсайдерів. Застосування правил середнього арифметичного, середнього геометричного, середнього гармонійного за квотами Хейра, Гогенбаха-Бішоффа, Друпа в усіх випадках змодельованих розподілів давали результат, ідентичний офіційному.

18. Теоретичні концепції щодо розуміння сутності зловживання правом не відрізняються єдністю та охоплюють навіть протилежні точки зору. Правова природа зловживання правом найбільш повно розкривається через сукупність елементів: «потреба – інтерес – неправова мета – намір – правовий засіб – формально правова поведінка – неправовий результат». Першоджерелом мотивації та головною рушійною силою діяльності суб'єкта зловживання є потреба, яка, будучи усвідомлена суб'єктом, набуває ознак інтересу, а необхідність його задоволення веде до постановки мети. Цілеспрямованість поведінки суб'єкта має збігатися з метою правової норми, тобто цілі-причини, які ставить суб'єкт, реалізуючи суб'єктивне право, мають співвідноситися із цілями-цінностями – ідеальним призначенням самого суб'єктивного права, закріпленого в законі. Коли цілі-причини, поставлені суб'єктами, зумовлені виключно власними прихованими потребами та інтересами, що не відповідають ідеї справедливості, тобто є неправовими, в наявності одна з ознак зловживання. Безпосередня установка суб'єкта на дії з ідеально виробленим планом поведінки являє собою намір, усвідомлену ціль, прийняте рішення досягти певного результату. При зловживанні правом внутрішня, прихована, неправова мета суб'єкта прикрита зовнішнім легальним правовим засобом. Суб'єктивні права, що належать особі на законних підставах, стають інструментом, використання якого приводить до досягнення неправового результату. На противагу правопорушенню, зловживання правом передбачає поведінку, яка формально не суперечить праву і ззовні «спирається» на суб'єктивне право, але наслідком такого формально правового використання буде соціально-негативний результат.

19. У сучасних українських реаліях виборча інженерія нерідко використовується для досягнення суб'єктивістських неправих політичних цілей, наслідком якої є соціально-негативний результат, і це не лише шкода, завдана правам та законним інтересам інших суб'єктів, це також спотворення конституційних політико-правових принципів, небезпека руйнації політичної системи, загроза стабільності конституційного ладу. Зловживання правом у межах виборчої інженерії має прояв як зловживання повноваженнями владного характеру. Воно має характер діяння, що формально не виходить за рамки публічної компетенції посадової особи або органу влади, але суперечить цілям та цінностям конституційного правопорядку. Мова йде про зловживання у процесі прийняття виборчого законодавства, яке може мати прояв у формальному та змістовному аспектах: зловживання правом на прийняття актів виборчого законодавства та цілеспрямоване закріплення в законодавчих положеннях дефектних з телеологічної та технологічної точки зору правил поведінки, які стають підґрунтям для зловживання суб'єктивним пасивним чи активним виборчим правом.

20. У діючому виборчому законодавстві відсутні норми про неприпустимість зловживання правом та не передбачено обов'язку діяти сумлінно, не на шкоду правам і свободам інших осіб. Варто закріпити загальний принцип неприпустимості зловживання правом, згідно з яким суб'єкти та учасники виборчого процесу зобов'язані діяти сумлінно, не допускати зловживання правом і здійснювати належні їм суб'єктивні права та юридичні обов'язки у допустимі способи з урахуванням неприпустимості вчинення дій виключно з наміром завдати шкоди правам та свободам інших осіб, а також не допускати зловживання правом в інших формах.

21. Виборче законодавство України не передбачає порядку дій у разі, якщо уповноважені на призначення виборів чи оголошення виборчого процесу органи відсутні або не виконують своїх повноважень належним чином. З метою вирішення ймовірних проблемних ситуацій слід законодавчо передбачити, що в такому разі вибори призначаються виборчими комісіями відповідного рівня або за їх відсутністю судом. Крім того, на конституційному рівні запропоновано встановити абсолютно визначені дати проведення всіх видів виборів, тобто терміни, що виключають диспозитивність і варіабельність у його обчисленні, а стосовно чергових президентських та місцевих виборів зазначено, що конституційно-правова конструкція не має передбачати прийняття окремого парламентського акта про призначення виборів, по аналогії з призначенням чергових виборів народних депутатів України.

22. Джеррімендерінг як маніпуляційна виборча географія використовується для досягнення заданих політико-правових результатів

на виборах на користь певного політичного субєкта. У такому значенні джеррімендерінг є небезпекою для демократичних засад суспільства, тому що, по-перше, у штучний спосіб змінюється репрезентативність виборців у представницькому органі; по-друге, мінімізується конкурентна складова виборчих кампаній та порушується принцип рівності; по-третє, мінімізується зв'язок обраного у такий спосіб кандидата з виборцями округу, що піддавався маніпуляції, оскільки відсутніми є стимули для співпраці. Серед чинників, що надають можливість здійснювати маніпуляції з межами виборчих округів і, відповідно, вплив на які сприяє її зменшенню, виокремлено: обрану виборчу систему; кількість населення (виборців) у виборчому окрузі та допустиму норму відхилення; територіальні особливості округу та адміністративно-територіальний устрій держави; наявність місць компактного проживання національних меншин; метод визначення меж виборчих округів та кількості мандатів; порядок формування суб'єкта, уповноваженого здійснювати територіальну організацію виборів, публічність та відкритість його роботи, часові вимоги щодо перегляду меж виборчих округів та кількості мандатів. Застосування керованих меж виборчого округу для позитивних соціальних цілей отримало назву «позитивний джеррімендерінг», якого покликано виправити дискримінацію та гарантувати, що певні, як правило, расові чи етнічні меншості, одержать місця у представницькому органі.

23. Визначення меж виборчих округів має відбуватися за законодавчо встановленими критеріями: кількісним, географічним, адміністративно-територіальним, суб'єктивним, часовим (динамічним), методологічним, міноритарним, що забезпечують справедливість виборчого процесу, рівність виборчих прав та аполітичність виборчої географії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Афанасьєва М.В. Виборча інженерія в Україні : монографія / М.В. Афанасьєва. – О. : Юрид. л-ра, 2014. – 384 с.

Коллективна монографія:

1. Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика : монография / [М.Ф. Орзих, А.Р. Крусян, В.Н. Шаповал и др.] ; ред.: М.Ф. Орзих. – К. : Юринком Интер, 2013. – С. 218–228, 379–401.

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Афанасьєва М.В. Реформа адміністративно-територіального устрою та територіальна організація виборів / М.В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра. – 2005. – Вип. 26. – С. 91–95.

2. Афанасьєва М.В. Моральні передумови використання виборчих технологій / М.В. Афанасьєва // Юридичний вісник. – 2007. – № 4. – С. 102–104.

3. Афанасьєва М.В. Избирательные технологии в Украине: правовое обеспечение и использование на отдельных стадиях избирательной кампании / М.В. Афанасьєва // Доктринальное сопровождение юридической практики: история и современный опыт кафедры конституционного права : сб. науч.-практ. статей – О. : Юрид. л-ра, 2007. – С. 194–228.

4. Афанасьєва М.В. Виборчі технології та виборче право: проблема кореляції / М.В. Афанасьєва // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Т. 8 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 137–142.

5. Афанасьєва М.В. Телеологічний та технологічний критерії ефективності виборчого законодавства / М.В. Афанасьєва // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2010. – № 2. – С. 72–77.

6. Афанасьєва М.В. Виборча інженерія: до постановки питання / М.В. Афанасьєва // Юридичний вісник – 2010. – № 4. – С. 43–49.

7. Афанасьєва М.В. Виборча інженерія як законодавче проектування // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – О. : Фенікс, 2010. – Вип. 40. – С. 63–69.

8. Афанасьєва М.В. Інженерно-технологічний підхід до законодавства про місцеві вибори / М.В. Афанасьєва // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» – Т. 9 / редкол. : С.В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2010. – С. 300–308.

9. Афанасьєва М.В. Призначення виборів Президента України – складова виборчої інженерії / М.В. Афанасьєва // Юридичний вісник. – 2011. – № 2. – С. 69–75.

10. Афанасьєва М.В. Суб'єктивізація та суб'єктивізм у виборчій інженерії / М.В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – Вип. 60 / редкол.: С.В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – С. 281–288.

11. Афанасьєва М.В. Зловживання правом у виборчому процесі / М.В. Афанасьєва // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2011. – № 10 – С. 153–163.

12. Афанасьєва М.В. Зловживання пасивним виборчим правом: теорія та практика / М.В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – Вип. 61 / редкол. : С.В. Ківалов та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – С. 203–211.

13. Афанасьєва М.В. Голосування «contra omnes» як складова виборчої інженерії / М.В. Афанасьєва // Юридичний вісник. – 2011. – № 4. – С. 80–83.

14. Афанасьєва М.В. Тенденції законодавчого регулювання виборчого процесу в Україні / М.В. Афанасьєва // Митна справа. – 2011. – № 6(78), ч. 2, кн. 2. – С. 580–585.

15. Афанасьєва М.В. Випереджальне відображення як філософське підґрунтя виборчої інженерії / М.В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – Вип. 63 / редкол. : С.В. Ківалов та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2012. – С. 177–184.

16. Афанасьєва М.В. Методологічні підходи до дослідження феномена «виборча інженерія» / М.В. Афанасьєва // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / голов. ред. С.В. Ківалов. – О. : Національний університет «Одеська юридична академія» : Південноукраїнський центр тендерних проблем. – 2012. – Вип. 44. – С. 48–57.

17. Афанасьєва М. В. Поняття «виборча система»: вітчизняний та зарубіжний досвід / М.В. Афанасьєва // Митна справа. – 2012. – № 2(80) ч. 2, кн. 2 – С. 318–327.

18. Афанасьєва М. В. Виборча система: поняття та сучасне розуміння / М.В. Афанасьєва // Юридичний вісник. – 2012. – № 1. – С. 21–31.

19. Афанасьєва М. В. Критерії законодавчого проектування виборчої системи в Україні / М.В. Афанасьєва // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 2. – С. 90–97.

20. Афанасьєва М.В. Голосування виборців за кордоном як елемент виборчої інженерії / М.В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – Вип. 64 / редкол. : С.В. Ківалов та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2012. – С. 117–128.

21. Афанасьєва М.В. Ефективна участь національних меншин у виборах / М. В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – Вип. 65 / редкол. : С.В. Ківалов та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2012. – С. 53–60.

22. Афанасьєва М.В. Джеррімендерінг у США: історія та сучасні прояви / М.В. Афанасьєва // Митна справа – 2012. – № 3(81), ч. 2, кн. 2. – С. 219–225.

23. Афанасьєва М.В. Територіальна організація виборів: законодавчі критерії та виборча практика // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 47. – С. 80–92.

24. Афанасьєва М.В. Критерії законодавчого проектування територіальної організації виборів // Юридичний вісник. – 2012. – № 2. – С.17–23.

25. Афанасьєва М.В. Технології пропорційного розподілу представницьких мандатів / М.В. Афанасьєва // Митна справа. – 2012. – № 4(82), ч. 2, кн. 2. – С. 195–202.

26. Афанасьєва М. В. Зловживання суб'єктивним виборчим правом / М.В. Афанасьєва // Право України. – 2013. – № 5. – С. 134–144.

27. Афанасьєва М.В. Призначення дати виборів до органів публічної влади з підстав політичної доцільності / М.В. Афанасьєва // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2012. – № 3. – С. 56–65.

28. Афанасьєва М. «Концепция законопроекта VS пояснительная записка» в обеспечении эффективного законотворческого процесса / М. Афанасьєва // Закон и жизнь. – 2013. – № 11/4. – С. 3–7.

29. Афанасьєва М.В. Инструментальный подход к законотворческому процессу / М.В. Афанасьєва // Закон и жизнь. – 2013. – № 12. – С. 21–25.

30. Афанасьєва М.В. Перспективная и ретроспективная оценка эффективности избирательной инженерии / М.В. Афанасьєва // Закон и жизнь. – 2014. – № 3. – С. 11–14.

31. Афанасьєва М.В. Соотношение понятия «избирательная инженерия» со смежными юридическими категориями / М.В. Афанасьєва // Закон и жизнь. – 2014. – № 4. – С. 8–12.

32. Афанасьєва М.В. Телеологічна складова виборчої інженерії / М.В. Афанасьєва // Юридичний вісник. – 2013. – № 3. – С. 66–67.

33. Афанасьєва М.В. Доктрина «політичного питання» в українському виборчому праві / М.В. Афанасьєва // Наукові праці НУ «Одеська юридична академія». – 2013. – № 13. – С. 206–212.

34. Афанасьєва М.В. Поняття та структура виборчої інженерії / М.В. Афанасьєва // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2014. – № 2. – С. 55–59.

Праці апробаційного характеру:

1. Афанасьєва М.В. Технологізація політико-правових процесів / М.В. Афанасьєва // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу / відп. ред. Ю.М. Оборотов ; Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2009 – С. 191–193.

2. Афанасьєва М.В. Вибори Президента України: законодавча інженерія та виборчі технології / М.В. Афанасьєва // Правове життя сучасної України. – Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу (м. Одеса, 21–22 травня 2010 р.) ; Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2010. – С. 231–233.

3. Афанасьєва М.В. Наукове забезпечення конституційно-правових новацій / М.В. Афанасьєва // Актуальні питання державотворення в Україні очима молод. учених : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірант. та молодих учених Київ. націон. ун-ту ім. Тараса Шевченка (м. Київ, 23 квітня 2010 р.). – К., 2010. – Ч.1. – С. 112–113.

4. Афанасьєва М.В. Технологізація як тенденція розвитку виборчих кампаній в Україні / М.В. Афанасьєва // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі / матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 17–19 листопада 2010 р.) – Сімферополь : ВіТроПринт, 2010. – С. 215–218.

5. Афанасьєва М.В. Випереджальне відображення як філософсько-правове підґрунтя виборчої інженерії / М.В. Афанасьєва // Генезис

публічного права: від становлення до сучасності : зб. наук. праць / за ред. С.В. Ківалова. – Миколаїв : Іліон, 2010. – С. 18–19.

6. Афанасьєва М.В. Новітні методологічні засоби міждисциплінарного синтезу в конституційно-правовій науці та практиці / М.В. Афанасьєва // Сучасні проблеми правової системи України : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 жовтня 2010 р.) / Київський ун-т права НАН України – Вип. 2. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. – С. 144–146.

7. Афанасьєва М.В. Суб'єктивізація та суб'єктивізм у проектуванні виборчого законодавства / М.В. Афанасьєва // Моральні основи права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2010 р.) – С. 262–265.

8. Афанасьєва М.В. До питання маніпуляції у виборчому законодавстві / М.В. Афанасьєва // Проблеми сучасної правової системи України : Всеукр. наук.-практ. читання (м. Львів, 25–26 лютого 2011 р.) – Львів : у 2 т. – Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2011 – Т.1. – С. 38–39.

9. Афанасьєва М.В. Суб'єктна складова голосування громадян за кордоном / М.В. Афанасьєва / М.В. Афанасьєва // Весенние юридические чтения : материалы Междунар. науч.-практ. конф. «Весенние юридические чтения» (г. Харьков, 27–28 апреля 2012). – Х. : ИФИ, 2012. – С. 36–39 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.memorandum.su/pdf/LawConf_2012_04_27.pdf

10. Афанасьєва М.В. Критерії законодавчого проектування виборчої системи в Україні / М.В. Афанасьєва // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф.-виклад. складу (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). – Т.1 / відп. за вип. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012. – С. 270–272.

11. Афанасьєва М.В. Виборча інженерія – нове поняття у категоріальному апараті конституційно-правової науки / М.В. Афанасьєва // Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції : тези Другої міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. О.В. Сурілова (м. Одеса, 30–31 березня 2012 р.) / за заг. ред. Ю.М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2012. – С. 206–208.

12. Афанасьєва М.В. Міжнародно та національно-правовий вимір забезпечення голосування виборців за кордоном / М.В. Афанасьєва // Міжнародно та національно-правовий вимір забезпечення стабільності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 5 травня 2012 р.) – Львів : Західна організація «Центр правничих ініціатив», 2012. – С. 24–25.

13. Афанасьєва М.В. Зловживання суб'єктивним виборчим правом / М.В. Афанасьєва // Держава і право : проблеми становлення і стратегії розвитку : зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми,

19–20 травня 2012 р.) І ч. / Сумська філія Харків. націон. ун-ту внутрішніх справ. – Суми : ТОВ «Друкарський дім «ПАПРУС», 2012. – С. 131–133.

14. Афанасьєва М.В. Призначення дати виборів до органів публічної влади з підстав політичної доцільності / М.В. Афанасьєва // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т.1 / відп. за вип. В.М. Дрьомін. – О. : Фенікс, 2012. – С. 324–326.

15. Афанасьєва М.В. Перспективна та ретроспективна оцінка ефективності виборчого законодавства / М.В. Афанасьєва // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.) Т. 1 / відп. за вип. Дрьомін ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2013. – С. 277–278.

16. Афанасьєва М.В. Правовий моніторинг законодавства та практика його застосування в Україні / М.В. Афанасьєва // Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 26–27 квітня 2013 р.) – Херсон : Видав. дім «Гельветика», 2013. – С. 50–51.

17. Афанасьєва М.В. Прогнозування та моніторинг результатів законотворчості: європейський, російський та український досвід / М.В. Афанасьєва // «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 14–15 червня 2013 р.) – Херсон : Видав. дім «Гельветика», 2013. – С. 40–42.

18. Афанасьєва М.В. Доктрина «політичного питання» у пізнанні конституційно-правових явищ та процесів / М.В. Афанасьєва // «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 22–23 червня 2013 р.) – Д. : Східноукр. наук. юрид. організація, 2013. – С. 31–34.

19. Афанасьєва М.В. Інструментальний підхід до пізнання конституційно-правової дійсності / М.В. Афанасьєва // Методологія науки сучасності. – ч. I (Економічні, Юридичні науки, Педагогічні науки, Соціальні комунікації) : міжнар. конф. (м. Київ, 29 червня 2013 р.) – Центр наук. публікацій. – 2013. – С. 34–37.

20. Афанасьєва М.В. Інструменталізм у виборчій інженерії / М.В. Афанасьєва // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.) у 2 т. Т. 1 / відп. за вип. В.М. Дрьомін. – О. : Юрид. л-ра, 2014. – С. 133–135.

Навчально-методичні посібники:

1. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / [М.П. Орзіх, М.В. Афанасьєва, В.Р. Барський та ін.] ; за ред. М.П. Орзіха. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 26–57.

АНОТАЦІЯ

Афанасьєва М.В. Виборча інженерія в Україні: теоретико-методологічні засади та конституційно-правове забезпечення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2015.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретичних та практичних проблем становлення та розвитку виборчої інженерії в Україні. Висвітлено гносеологічні витоки виборчої інженерії як наукового напрямку та теоретико-методологічні засади практики конституційно-правового конструювання виборчої системи та процесу. На основі аналізу конституційного законодавства, правотворчої та виборчої практики, науково-теоретичних і прикладних робіт розкрито структуру виборчої інженерії в Україні. Особливу увагу приділено виборчій системі як об'єкту виборчої інженерії, поняттю, змісту та критеріям її конституційно-правового конструювання. Докладно проаналізовано одну зі складових виборчої системи – технологію розподілу представницьких мандатів.

Виявлено сутність зловживання повноваженнями владного характеру як прояву суб'єктивізму у виборчій інженерії та проілюстровано прикладами призначення виборів до органів публічної влади з мотивів політичної доцільності та конституційно-правового конструювання територіальної організації виборів, яке має ознаки джеррімендерінгу. Наведено конкретні пропозиції щодо удосконалення конституційно-правового забезпечення виборчої інженерії у частині здійснення перспективної та ретроспективної оцінки ефективності виборчого законодавства.

Ключові слова: соціоінженерний метод, виборча інженерія, конституційно-правове конструювання, правова технологія, виборча система, виборчий процес, правовий моніторинг, оцінка ефективності, зловживання правом, територіальна організація виборів, джеррімендерінг.

АННОТАЦИЯ

Афанасьєва М.В. Избирательная инженерия в Украине: теоретико-методологические основы и конституционно-правовое обеспечение. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук за специальностью 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2015.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических проблем становления и развития избирательной инженерии в Украине. Освещены гносеологические истоки избирательной инженерии как научного направления и теоретико-методологические основы практики конституционно-правового конструирования избирательной системы и процесса.

На основе конструктивной критики существующих точек зрения и сравнительного анализа со смежными юридическими понятиями представлено авторское понимание избирательной инженерии как целенаправленной, рациональной, научно и прагматически обоснованной деятельности по конституционно-правовому конструированию избирательной системы и правовых технологий избирательного процесса с целью получения заданного политико-правового результата.

На основе анализа конституционного законодательства, правотворческой и избирательной практики, научно-теоретических и прикладных работ раскрыта структура избирательной инженерии в Украине через следующие элементы: субъект (орган публичной власти, наделенный компетенцией на принятие нормативно-правовых актов, которые определяют сущностные характеристики избирательной системы и регламентируют избирательный процесс), объект (избирательная система и процесс, их сущностные элементы и технологии) и влияние субъекта деятельности на объект (технологические составляющие: телеологическая, конструктивная, прогностическая и результативная).

Особое внимание уделено понятию избирательной системе как объекта избирательной инженерии, его содержанию и критериям конституционно-правового конструирования. Аргументирована ошибочность традиционного подхода к пониманию избирательной системы в широком и узком смысле, исследуется отличие избирательной системы от других конституционно-правовых явлений и процессов. Подробно проанализирована одна из составляющих избирательной системы – технология распределения представительских мандатов.

Выявлена сущность злоупотребления полномочиями властного характера как проявления субъективизма в избирательной инженерии и проиллюстрирована примерами назначения выборов в органы публичной власти по мотивам политической целесообразности и конституционно-правового конструирования территориальной организации выборов, которое имеет признаки джерримендеринга.

Приведены конкретные предложения по совершенствованию конституционно-правового обеспечения избирательной инженерии в части осуществления перспективной и ретроспективной оценки эффективности избирательного законодательства.

Ключевые слова: социоинженерный метод, избирательная инженерия, конституционно-правовое конструирование, правовая технология, избирательная система, избирательный процесс, правовой мониторинг, оценка эффективности, злоупотребление правом, территориальная организация выборов, джерримендеринг.

SUMMARY

Afanasyeva M.V. Electoral Engineering in Ukraine: theoretical and methodological foundation and constitutional-legal support. – Manuscript.

The dissertation for the scientific degree of Doctor of Law by specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2015.

Dissertation is devoted to theoretical and practical problems of formation and development of electoral engineering in Ukraine. Revealed epistemological origins of electoral engineering as a scientific direction and theoretical and methodological foundations of constitutional-law design of the electoral system and process. Based on the analysis of constitutional law, law-making and electoral practices, scientific, theoretical and applied research reveals structure of electoral engineering in Ukraine. Special attention is paid to the electoral system as an object of electoral engineering, concept, content and criteria of its constitutional-law designing. Analyzed in detail one of the components of the electoral system – the technology division of representative mandates.

Reveals the essence of the abuse of authority as a manifestation of subjectivism in the electoral engineering and illustrated by the examples appointment of elections to public authorities for reasons of political expediency and the constitutional-legal construction of territorial organization of elections, which has signs gerrymandering. Concrete proposals to improve the constitutional-legal support of electoral engineering in conducting prospective and retrospective evaluation of the effectiveness of the electoral law are presented.

Key words: socioengineering method, electoral engineering, constitutional-legal designing, legal technology, electoral system, the electoral process, legal monitoring, assessment of the efficiency, abuse of rights, territorial organization of elections, gerrymandering.

Підписано до друку __. __. 2015.
Формат 60x90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК У№ 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.